

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

روان‌شناسی فرهنگی

تالیف:

دکتر منصور بیرامی

«عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز»

جعفر بهادری خسروشاهی

انتشارات آوای نور

تهران - ۱۳۹۵

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱۳
فصل ۱: فرهنگ چیست؟	۱۷
فرهنگ چیست؟	۱۹
تعاریف فرهنگ	۲۲
۱- تعاریف توصیفی	۲۲
۲- تعاریف تاریخی	۲۲
۳- تعاریف هنجاری	۲۳
۴- تعاریف روان‌شناختی	۲۳
۵- تعاریف ساختاری	۲۳
۶- تعاریف ژنتیکی	۲۴
کاربردهای مفهوم فرهنگ	۲۴
خرده فرهنگ	۲۷
تفاوت‌های فرهنگی	۲۸
فرهنگ مادی و غیرمادی	۳۰
فرهنگ مادی	۳۰
فرهنگ غیر مادی یا معنوی	۳۱
منابع	۳۳
فصل ۲: روان‌شناسی فرهنگی	۳۵
زمینه‌های روان‌شناسی فرهنگی	۳۷
فرهنگ روان‌شناسی و روان‌شناسی فرهنگی	۳۸
اهمیت فرهنگ در زندگی انسان	۴۱

۴۳	روان‌شناسی فرهنگی
۴۴	مطالعات روان‌شناسی فرهنگی
۴۵	آسیب‌شناسی فرهنگی
۴۶	تفاوت‌های فرهنگی در مفاهیم روان‌شناسی
۴۹	علل شکل دهنده فرهنگ از دیدگاه روان‌شناسی
۴۹	الف: تکامل
۵۰	ب: زیستگاه‌های متفاوت
۵۱	ج: نیازهای روان‌شناختی بشر
۵۲	د: ارتباط بین شخصی
۵۳	ر: شخصیت
۵۶	منابع
۵۷	فصل ۳: مفهوم فرهنگ در تاریخ روان‌شناسی
۵۹	تاریخ روان‌شناسی
۶۴	پویایی‌های فرهنگی
۶۵	گسترش توجه به فرهنگ
۶۶	انقلاب شناختی
۶۶	دیدگاه سمبولیک به فرهنگ
۶۷	نظریه‌ی ناکاملی
۶۸	منابع
۶۹	فصل ۴: ویژگی‌های فرهنگی جوامع از دیدگاه روان‌شناسی
۷۱	مقدمه
۷۲	شکل‌گیری و تکامل فرهنگ جامعه
۷۲	۱- فرهنگ‌پذیری یک سویه:
۷۳	۲- فرهنگ‌پذیری دو سویه:
۷۳	۳- فرهنگ‌پذیری از طریق روبارویی تمدن‌ها و ملت‌ها:

ریشه‌های بسته بودن فرهنگی.....	۷۵
۱- فشرده‌گی جمعیت.....	۷۵
۲- همگنی.....	۷۵
۳- انزوای جغرافیایی.....	۷۵
تفاوت ساختاری عمیق بین فرهنگ‌ها.....	۷۸
منابع.....	۷۹
فصل ۵: رویکردهای روان‌شناسی فرهنگی.....	۸۱
مقدمه.....	۸۳
رویکرد امیک.....	۸۳
رویکرد اتیک تحمیلی.....	۸۳
رویکرد اتیک مشتق.....	۸۵
الف: معنادار بودن ابزار.....	۸۶
ب: معنادار بودن هدف در تکلیف مورد نظر.....	۸۷
ج: معنای اجتماعی موقعیت آزمایش.....	۸۸
روش‌های تحقیق در روان‌شناسی فرهنگی.....	۸۹
از روان‌شناسی بین فرهنگی تا روان‌شناسی فرهنگی.....	۹۱
منابع.....	۹۴
فصل ۶: ارتباط فرهنگ و علوم روان‌شناختی.....	۹۵
مقدمه.....	۹۷
فرهنگ و علوم تجربی.....	۹۷
تأثیر ارزش‌ها بر مطالعات روان‌شناختی.....	۱۰۴
یک علم روان‌شناسی یا چند علم روان‌شناسی.....	۱۰۵
روش درون‌نگری و روان‌شناسی.....	۱۰۶
انسان‌شناسی در علوم روان‌شناختی.....	۱۰۸
منابع.....	۱۱۱

فصل ۷: فردگرایی و جمع‌گرایی.....	۱۱۳
مقدمه	۱۱۵
تفاوت‌های اصلی فردگرایی و جمع‌گرایی.....	۱۱۸
۱- تعریف خود.....	۱۱۹
۲- ساختار اهداف.....	۱۱۹
۳- تأکید بر هنجارها در مقابل نگرش‌ها	۱۱۹
۴- رابطه‌ی مندی در مقابل عقلانیت.....	۱۲۰
شیوع فردگرایی و جمع‌گرایی.....	۱۲۰
رابطه پروتستان‌گرایی و فردگرایی.....	۱۲۱
رابطه مدرنیته و فردگرایی	۱۲۱
فردگرایی ایرانی	۱۲۲
نوع نگرش درباره‌ی بعد جمع‌گرایی- فردگرایی در عصر ظهور	۱۲۵
اصالت فرد و جامعه از دیدگاه اسلام.....	۱۲۶
اصالت فرد و جامعه از دیدگاه شهید مطهری	۱۲۶
اسلام و ارزش‌های فردی انسان	۱۲۹
۱. شناساندن جایگاه و کرامت انسان به او.....	۱۲۹
۲. متوجه نمودن انسان به دسیسه‌های شیطانی	۱۲۹
۳. شناساندن جایگاه انسان در دنیا.....	۱۳۰
۴. برقراری ارتباط قلبی با خدا.....	۱۳۱
۵. بازداشتن از انحلال شخصیت	۱۳۱
۶. مسئول بودن شخص در برابر عملکردهایش.....	۱۳۱
اسلام و ارزش‌های جمع‌گرایی.....	۱۳۲

۱۳۲	.....	۱. تأکید بر جمع‌گرایی در عبادات
۱۳۳	.....	۲. تذکر به وحدت دشمنان برای مقابله با حق
۱۳۴	.....	۳. جمع‌گرایی یک سنت در آفرینش
۱۳۵	.....	۴. تقویت اصل برادری در میان مردم
۱۳۵	.....	۵. دعوت به صله‌ی رحم
۱۳۸	.....	۶. صریح بودن امر به جماعت
۱۳۹	.....	منابع

۱۴۱	.....	فصل ۸: نقش زمینه و بافت فرهنگی جوامع فردگرا و جمع‌گرا
۱۴۳	.....	نقش زمینه و بافت فرهنگی جوامع فردگرا و جمع‌گرا در ادراک خود و ادراک دیگری
۱۵۴	.....	منابع

۱۵۵	.....	فصل ۹: دیدگاه‌های زمینه‌گرایی در روان‌شناسی فرهنگی
۱۵۷	.....	مقدمه
۱۵۸	.....	دیدگاه زمینه‌ای
۱۵۸	.....	اتولوژی
۱۶۱	.....	بوم‌نگری
۱۶۴	.....	اجتماعی- فرهنگی‌ها
۱۶۷	.....	منابع

۱۶۹	.....	فصل ۱۰: شخصیت و فرهنگ
۱۷۱	.....	مقدمه
۱۷۳	.....	دیدگاه اندیشمندان مکتب انسان‌شناسی روان‌شناختی در مورد فرهنگ و شخصیت
۱۷۴	.....	۱- دیدگاه لیبتون
۱۷۵	.....	۲- دیدگاه کاردینر
۱۷۶	.....	۳- دیدگاه بندیکت
۱۷۸	.....	۴- دیدگاه مید

انتقادات بر اندیشه مکتب فرهنگ و شخصیت	۱۸۰
ساختار شخصیت در فرهنگ‌های فردگرا یا جمع‌گرا	۱۸۱
منابع	۱۸۷

فصل ۱۱: مفهوم خود و فرهنگ .....

خود	۱۹۱
دیدگاه‌ها و رویکردهای مختلف در خصوص مفهوم خود	۱۹۲
۱- دیدگاه اجتماعی	۱۹۲
۲- دیدگاه شناختی	۱۹۳
۳- دیدگاه شناختی- اجتماعی	۱۹۳
۴- دیدگاه روان‌تحلیل‌گری	۱۹۴
مفهوم خود در فرهنگ شرق و غرب	۱۹۴
تمایز بین خود و غیر خود	۱۹۸
خودافزایی در مقابل خودزدایی	۲۰۰
همسانی خود در مقابل دورویی	۲۰۲
منابع	۲۰۵

فصل ۱۲: تعلیم و تربیت و فرهنگ .....

مقدمه	۲۰۹
رابطه فرهنگ و تربیت	۲۱۰
محیط‌های آموزشی و تنوع فرهنگی	۲۱۱
۱- ارتقای سطح انسجام فرهنگی	۲۱۳
۲- احترام و ارزشگذاری به خرده‌فرهنگ‌ها	۲۱۳
طراحی محیط‌های آموزشی دارای تنوع فرهنگی	۲۱۴
منابع	۲۱۶

۲۱۷.....	فصل ۱۳: مذهب و روان‌شناسی فرهنگی
۲۱۹.....	مقدمه
۲۲۰.....	علت اهمیت مذهب در روان‌شناسی فرهنگی
۲۲۳.....	دین و فرهنگ
۲۲۵.....	رابطه دین و فرهنگ
۲۲۸.....	منابع
۲۲۹.....	فصل ۱۴: فرهنگ و بهزیستی روانی
۲۳۱.....	مفهوم بهزیستی روانی
۲۳۲.....	تمایز بین سطوح بوم‌شناختی و فردی
۲۳۴.....	بهزیستی روانی به عنوان یک تعادل نیمه ثابت
۲۳۵.....	عوامل فرهنگی مؤثر بر بهزیستی روانی
۲۳۵.....	بسته بودن
۲۳۶.....	پیچیدگی فرهنگی
۲۳۷.....	فردگرایی
۲۳۸.....	بهداشت
۲۴۰.....	منابع
۲۴۱.....	واژه نامه انگلیسی به فارسی

پیشگفتار

مغز انسان حدود یک و نیم کیلو وزن دارد. با این وجود این عضو کوچک بسیار حیرت‌انگیز منبع تمام رفتارهای انسان و به طور همزمان اتاق کنترل همه‌ی اعمال بسیار پیچیده‌ی انسان است. مغز منبع شناخت، حافظه، افکار و آنچه ما هوش می‌نامیم، است. نیازی نیست که شما نگران کنترل ضربان قلب، تنفس، تعرق، ترشح هورمون یا سیستم ایمنی خود باشید، مغز به طور اتوماتیک این کارها را برای شما انجام می‌دهد. لکن علی‌رغم این پیچیدگی، این جعبه سیاه گشوده شده است. تکنیک‌های عکس‌برداری از مغز، تصویرهای کامپیوتری برش از مغز، تصویرهای برش از پوزیترون منتشر شده، عکس‌برداری طنین مغناطیسی کاربردی و نوار مغزی به زیبایی، این جعبه‌ی پیچیده را گشوده‌اند.

نگاه و تأمل ابتدایی، فرهنگ را بسیار ساده‌تر از آن جلوه می‌دهد که بتوان آن را از لحاظ پیچیدگی با مغز مقایسه کرد. لکن فرهنگ به قدری پیچیده است که تکنیک‌هایی برای گشودن این سیستم و ساختار ظاهراً ساده شکل نگرفته‌اند. دلایل مختلفی برای پیچیدگی قابل ذکر است: دلیل عمده‌ی آن، کارکردهای متعارض فرهنگی است. به عنوان مثال وقتی یک کودک ایرانی در موقعیت ارتباط با خدا و در مقام تشکر از او قرار می‌گیرد، سریع دست‌های خود را بلند کرده و به آسمان خیره می‌شود. در حالی که یک کودک هوپی از قبیله‌ی سرخ‌پوست آمریکایی در این موقعیت سریعاً به زمین خم شده و تلاش می‌کند ارتباط با خدای خود در زیر زمین برقرار کند.

اندیشه‌ی دینی و فرهنگی حاکم بر کودک ایرانی بر او القاء می‌کند که مرجع قدرت، ملکوتی است و برای ارتباط با او باید در آسمان‌ها جستجو کرد. در حالی که اندیشه‌ی دینی و فرهنگی حاکم بر کودک قبیله‌ی هوپی بر او القاء می‌کند مرجع قدرت، آن چنان قوی است که وزن زمین‌ها را تحمل می‌کند و به راحتی می‌تواند آن‌ها را بلرزاند و حرکت دهد؛ فلذا برای ارتباط با او باید به اعماق زمین رفت.

دلیل دوم این که فرهنگ یک مفهوم احتمالاتی است، به این معنی که اگر ویژگی‌های مفهوم فرهنگ را لیست کنیم و چند مصداق فرهنگی نام ببریم، قطعاً همه‌ی مصداق‌ها به طور برابر و مساوی همه‌ی ویژگی‌ها را به صورت ثابت و یکجا نخواهد داشت.

دلیل دیگر این که علیت حاکم بر فرهنگ خطی نیست. در مسائل فرهنگی، علیت حلقوی یا دورانی حاکمیت دارد. به این معنی که فرهنگ هم علت است و هم معلول و هرگز نمی‌توان یک متغیر مرتبط با فرهنگ پیدا کرد که بتوان آن را نادیده گرفت. در مطالعه‌ی فرهنگ حتماً باید در نظر داشت همه چیز بر همه چیز مؤثر است. گاهی فرهنگ را بسیار ظالم می‌دانند، به این صورت که به عنوان علت، قالب‌های خود را چنان بر افراد تحت پوشش خود تحمیل می‌کند که حتی منطبق اندیشیدن را از آن‌ها سلب می‌کند و با تحمیل قالب فکری خاص شدیداً افراد را مدافع خود می‌نماید.

دلایل متقن دیگری نیز وجود دارند که این پیچیدگی را تبیین می‌کنند و همین پیچیدگی مطالعه‌ی فرهنگ را از منظر علوم مختلف از جمله جامعه‌شناسی، معرفت‌شناسی، علوم سیاسی، مردم‌شناسی و روان‌شناسی تبیین می‌کند. با همین استدلال در این کتاب تلاش بر این است تا فرهنگ از دیدگاه روان‌شناختی مورد بررسی قرار گیرد.

به رسم مرسوم و جهت فراهم ساختن آمادگی تفهیمی برای فصل‌های بعدی، در فصل اول کلیات بحث از جمله این که «فرهنگ چیست» و حوزه‌هایی که می‌توان برای تعریف فرهنگ ارائه کرد، معرفی شده‌اند و در ادامه کاربردهای مفهوم فرهنگ، خرده فرهنگ و تفاوت‌های فرهنگی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

در فصل دوم، با عنوان روان‌شناسی فرهنگی، پایه‌های نظری و تجربی، تعریف، تعامل فرهنگ و شخص در روان‌شناسی فرهنگی، تعریف روان‌شناسی فرهنگی، مطالعات روان‌شناسی فرهنگی، آسیب‌شناسی فرهنگی، فرایندهای روان‌شناختی وابسته به فرهنگ و ریشه‌های شکل‌گیری فرهنگ از دیدگاه روان‌شناسی به تفصیل مورد بحث قرار گرفته‌اند.

تاریخ علم آن‌چنان پیشرفت کرده است که امروزه مرز همه‌ی علوم را شکافته و برای خود علم مستقل شده است: تاریخ پزشکی، تاریخ روان‌شناسی و تاریخ فرهنگی از جمله‌ی آن‌هاست به همین سبب مفهوم فرهنگ در تاریخ روان‌شناسی در فصل سوم مورد بحث واقع شده است تا

زمینه‌ی تاریخی لازم نیز برای فرهنگ هم از دیدگاه روان‌شناختی و هم در حوزه‌ی علم روان‌شناسی فراهم گردد.

ویژگی‌های فرهنگی یعنی الگوهای جمعی اعتقادی، نگرش‌های هنجاری و ارزشی حول یک درون‌مایه‌ی سازمان یافته نیز از دیدگاه روان‌شناختی مهم‌اند. این بحث عنوان فصل چهارم است. بحث رویکردها، به عنوان چشم‌انداز کلی که مجموعه‌ای از تئوری‌ها را به دلیل پارادایم‌های مشترک در خود جای می‌دهند در روان‌شناسی از اهمیت کلیدی برخوردارند. با همین رهیافت، رویکردها در حوزه روان‌شناسی فرهنگی نیز مطرحند و در فصل پنجم مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در کتابی با عنوان روان‌شناسی فرهنگی باید ارتباط فرهنگ با علوم روان‌شناختی به زیبایی توصیف شود تا چرایی پرداختن به عنوان روان‌شناسی فرهنگی تبیین شود. این استدلال در فصل ششم انجام گرفته است.

برخی از فرهنگ‌ها بر خواسته‌ها و تقاضاهای فردی و فرایند شکل‌گیری آن در قالب ویژگی‌های منحصر به فرد تأکید می‌کنند که فرهنگ‌های فردگرا نامیده می‌شوند، متقابلاً فرهنگ‌های دیگر حتی تقاضاهای فردی و فرایند شکل‌گیری آن را در قالب ملاحظه‌های لحظه به لحظه‌ی دیگران مهم می‌پندارند که فرهنگ‌های جمع‌گرا نامیده می‌شوند. فصل هفتم با عنوان فردگرایی و جمع‌گرایی ملاحظات روان‌شناختی مرتبط با آن را مورد کنکاش قرار می‌دهد. شکل‌گیری مفهوم خود امری فرایندی و شناختی است. در هر فرهنگی افراد نسبت به خود به عنوان یک موجود انسانی، مشابه و متفاوت از دیگری و به عنوان عامل عمل و توانا بر اندیشیدن خود، شناختی دارند که سازمان‌یابی آن در فرهنگ‌های مختلف مشابه آن است. از طرف دیگر، مفاهیمی چون خود، انسان و شخص از ارزش‌های فرهنگی مستقیماً اثر می‌پذیرند؛ فلذا معنی و مفهوم آن در فرهنگ‌های مختلف یکسان نمی‌باشد؛ بحثی که در فصل هشتم به طور مبسوط به آن پرداخته شده است.

در فصل نهم دیدگاه‌های اتولوژی، بوم‌نگری، اجتماعی-فرهنگی با عنوان کلی دیدگاه‌های زمینه‌گرایی در روان‌شناسی فرهنگی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. شخصیت به عنوان عامل اصلی سازمان‌دهنده‌ی رفتارهای انسان در قالب عناصر فرهنگی با عنوان شخصیت و فرهنگ در فصل دهم مورد بررسی واقع شده است. خود به عنوان احساس «وجود منحصر به فرد» در افراد بشر به طور ویژه با تأکید بر تفاوت‌ها در فرهنگ‌های غربی و شرقی به تمایز بین خود و غیر خود،

پیشگفتار ♦ ۱۶

خودافزایی در مقابل خودزدایی، همسانی خود در مقابل دورویی در فصل یازدهم با عنوان تبعات فرهنگ در حوزه‌ی خود به تفصیل مورد بحث واقع شده است. یکی از مسائل فرایندی و لحظه به لحظه‌ای افراد بشر در دل فرهنگ بحث تعلیم و تربیت است. این بحث را در فصل دوازدهم مطالعه فرمایید و اما مهم‌ترین مفهومی که در قالب روان‌شناسی فرهنگی به دلایل متعدد باید مورد بحث و بررسی قرار گیرد و در مورد آن کتاب‌ها نوشته شده مذهب است؛ پدیده‌ای که از بدو خلقت به همراه بشر بوده و تکوین پیدا کرده و در نهایت به مذاهب اسلامی منتهی شده است. مذهب و روان‌شناسی فرهنگی عنوان فصل سیزدهم است. در نهایت در فصل آخر و چهاردهم به فرهنگ به عنوان یک پدیده‌ی علی که می‌تواند به بهزیستی روانی فرد منجر شده و یا فرد را دچار آسیب روانی کند، نگریسته شده است. با توجه به اینکه هر فصل کتاب را می‌توان بدون پرداختن به فصل‌های قبل و بعد مطالعه کرد، منابع استفاده شده هر فصل در آخر آن ذکر شده است. انتظار بر این است که خواننده‌ی با فرهنگ با لحاظ قواعد روان‌شناسی فرهنگی، کاستی‌ها و معایب را با اطمینان خاطر لحاظ کرده و در صورت امکان برای یادگیری و اصلاح در اختیار مؤلفین قرار دهد.

دکتر منصور بیرامی

۱۳۹۳

